

MIKAWANOH, MAKIHIKEUN, JEUNG MEKARKEUN KURIKULUM 2004: STANDAR KOMPETENSI MATA PELAJARAN BAHASA DAN SASTRA SUNDA

Yayat Sudaryat

1. Purwawacana

Haeubna Kurikulum Berbasis Kompetensi (KBK) geus ti taun 2002 keneh, pangpangna kurikulum nu sipatna nasional keur rupa-rupa widang studi. Memang ari mitembeyan dipakena Kurikulum 2004: Standar Kompetensi (KSK) mah rampak sa-Indonésia, anu nelahna kurikulum berbasis kompetensi (KBK). Munculna éta kurikulum téh teu bisa leupas tina kahanan kurikulum pendidikan di Indonésia, anu terus barobah geusan ngaluyukeun diri kana robahna kamekaran paélmuan katut pameredih panéka jaman. Ari robahna kurikulum téh rata-rata antara 6--10 taun (Kurikulum 1968, 1975, 1984, 1994, jeung 2004). Bédana kurikulum téh pangpangna dina lebah titincananana, nya éta dumasar kana jejer bahan, sistem unit, téma, jeung kompetensi. Kurikulumna teu goréng alias geus hadé, da anu héngkérna mah lebah prakna, praktékna, atawa impleméntasina.

Ku munculna Kurikulum 2004, gede pisan pangaruhna kana kurikulum daerah, kaasup kana Kurikulum basa Sunda. Najan, ari dina basa Sunda mah anu ngaran KBK teh rada elat. Aya eta oge anu mokalan medalkeun buku *Pedoman Pengembangan KBK Mata Pelajaran Basa jeung Sastra Sunda* (Prawirasumantri Spk., 2003), tapi da kurikulumna mah karek disusun taun 2004. Malah ayeuna mah istilah KBK-na sorangan rada hancer. Da istilah anu muncul mah *Kurikulum 2004: Standar Kompetensi Mata Pelajaran Basa jeung Sastra Sunda*. Jadi, anu kudu ditetepkeun ku daerah teh, boh di tingkat propinsi boh di tingkat kabupaten/kota, nya eta standar kompetensi.

Masalagna, standar kompetensi naon, mana, jeung kumaha, anu kudu dicangking ku murid-murid sakola di Jawa Barat? Naha kudu sarua standar kompetensi basa Sundana sa-Jawa Barat, atawa unggal kabupaten/kota kudu beda-beda? Kumaha deuih, ari bahan ajar kaweruh basa saperti kabeungharan kecap jeung tata basa masih aya keneh dina kurikulum standar kompetensi?

Ieu tulisan teh nyoba-nyoba medar hal-hal anu bieu. Atuh bari sakalian ngingetan deui perkara kaweruh basa, lain rek mekelan, da puguh perkara ieu mah geus nyarampak di Ibu sareng Bapa Guru di sakola oge. Ieu mah itung-itung “ngabejaan bulu tuur, mapatahan ngojay ka meri, atawa mapatahan naek ka monyet”. Kitu rupina mah.

2. Mikawanoh Kurikulum 2004: Standar Kompetensi Basa jeung Sastra Sunda

Naon ari *kompeténsi* téh? Kompeténsi mangrupa “kamampuh” anu eusina ngawengku kaweruh (kognitif), kamahéran (psikomotor), jeung ajén-inajén (afektif) dasar, anu diébréhkeun (diréfléksikeun) kana kabiasaan mikir jeung milampah. Ari kabiasaan mikir jeung milampah kalawan ajeg (konsisten) tur sinambung (kontinyu) bisa ngawujudkeun siswa jadi mampuh (kompetén) pikeun milampah hiji hal.

KSK mangrupa sapuratina rencana jeung panataan ngeunaan kompetensi jeung hasil diajar anu kudu dihontal ku siswa, meunteun, kagiatan diajar ngajar, jeung mateahkeun sumber daya atikan dina ngamekarkeun kurikulum sakola. Ari KSK téh tujulna atawa oriéntasina kana (1) hasil jeung dampak anu dipiharep muncul di diri siswa ngaliwatan runtuyan kagiatan diajar nu miharti, jeung (2) rupining hal anu diébréhkeun dumasar kana kabutuh.

Kumaha *prinsip-prinsipna* KSK téh? Prinsip-prinsip anu perlu dititinan dina makihikeun KBK, nya éta:

- a) Pangalaman diajar anu saimbang antara:
  - (1) *holistika*: kaimanan, katakwaan, ahlak, moral, jeung budi pekerti luhur;
  - (2) *étika*: sopan santun, tatakrama, soméah, hadé tata hadé basa;
  - (3) *logika*: akal, pikiran, rasio;
  - (4) *éstétika*: kaéndahan rasa, karsa, émosi;
  - (5) *kinestetika*: rengkuh, peta, pasemon, peta-badani/ragawi;
  - (6) *praktika*: prakna, lakuna, jeung latihan.
- b) Ayana kasadaran yén basa Sunda téh bagian penting tina budaya Sunda, sarta budaya daérah bagian tina budaya nasional.
- c) Ayana pangaruh globalisasi dina widang élmu jeung téknologi informasi katut komunikasi (komputer, internét), anu kudu diantisipasi dina wacana.
- d) Ayana kasadaran yén kamampuh pangaweruh jeung kaparigelan basa Sunda nu bener tur merenah bisa dipake nyiar kipayah: “*life skills*”.
- e) Satata dina kasempetan: siswa luhur, tengah-tengah, jeung handap.
- f) Diajar taya watesna, salila hirup (“*long life education*”).
- g) Museur ka siswa (*subject oriented*) kalawan meunteun anu sinambung tur kompréhensif.
- h) Pamarekan gembleng-masagi (*menyeluruh*) jeung mimitran.
- i) Ngukuhan dalitna bangsa (integritas nasional).

KSK kudu bisa méré (1) dasar-dasar pangaweruh (kognitif), (2) kamaheran atawa kaparigelan (psikomotor), jeung (3) sikep nu alus (afektif). Éta tilu aspék téh kudu méré pangalaman nu pikaresepeun ka diri siswa. Ari pangalaman diajar nu pikaresepeun téh, ceuk UNĚSCO, nyoko kana opat pilar, nyaéta:

- (a) diajar mikanyaho (*learning to know*),
- (b) diajar migawé (*learning to do*),
- (c) diajar mibanda (*learning to be*), jeung
- (d) diajar milampah hirup babarengan (*learning to live together*).

Diajar mikanyaho (*learning to know*) diolah dina uteuk (hemisper) katuhu. Kacékasan uteuk (*kecerdasan otak*) ajénna 10%, sésana mah (90%) nyoko kana hal-hal nu patali jeung (*emotional, spiritual, social*) *question*. Anu aya dina uteuk kudu nyambung jeung nu aya dina haté. Naon sababna ka kolot kudu hormat tilawat, lantaran kolot gedé jasana ka urang. Geura tengetan ieu pupuh Masakumambang, minangka hasil ‘guneman haté jeung pikiran (uteuk)’.

**Hé barudak kudu mikir ti leuleutik,
manéh kahutangan,
ku kolot ti barang lahir,
nepi ka ayeuna pisan.**

Diajar migawé atawa kaparigelan (*learning to do, skill*) nétélakeun yén diajar téh lain ngan semet inget wungkul, dapon apal waé. tapi kudu ngarti tur surti, malah kudu parigel, boh ngucapkeunana boh migawéna. Nya ucap nya lampah (?) Diajar basa, lain keur élmu, tapi keur gaul (komunikasi). Lain diajar tata basa heula, tapi langsung bacéo, torojogan nyarita. Sing nepi ka bisa cas-cés-cos ngawangkong.

Diajar mibanda (*learning to be*) nétélakeun yén kamampuh, kamahéran, jeung batin atawa afektif kudu jadi milikna sorangan. Siswa diajar ngawangun panyangkemna sorangan kalawan rancagé (*students learn best by actively constructing their own understanding*). Ku cara kitu dipiharep siswa bisa asup kana “Gapura Panca waluya”, lima lawang pikeun hirup barina hurip, salamet di dunya jeung di ahérat, nyaéta *cageur, bageur, bener, pinter*, jeung *singer*, tapi henteu *kabalinger*.

Diajar milampah hirup babarengan (*learning to live together*) nyoko kana diajar ngelompok téa. Ku cara ngelompok siswa bisa gawé babarengan, rempug jukung sauyunan, ka cai jadi saleuwi ka darat jadi salebak. Dina diajar sing bisa silih élédan (*sharing*) jeung babaturan. Patali jeung diajar hirup babarengan aya pupuh Pucung anu unina kieu.

**Utamana jalma kudu réa batur,
Keur silih tulungan,
Silih titipkeun nya diri,
Budi akal ngan ukur ti pada jalma.**

Tina opat pilar diajar téh, siswa sing jadi “teuneung jeung ludeung” dina nyorang pakumbuhan. Robah sikepna, tina “sawios abdi mah di pengker”, jadi kudu aya di baris hareup. Sikep ngabaékeun kana diajar lantaran teu boga buku, “atuda teu gaduh artos kanggo mésér buku”, kudu dirobah “sanajan teu gaduh artos, buku mak tetep ngagaleuh”.

Kumaha ari susunan KSK téh? Raraga KSK Basa jeung Sastra Sunda disusun dina opat unsur utama, nya éta:

- (i) *Standar kompetensi*, anu mangrupa gambaran umum kamampuh basa jeung sastra, anu nyoko kana opat kaparigelan, nya éta ngaregepkeun, nyarita, maca, jeung nulis.
- (ii) *Kompetensi dasar*, anu mangrupa pedaran ngeunaan kamampuh minimal anu kudu dicangking ku siswa waktu komunikasi lisan jeung tulis;
- (iii) *Indikator*, anu mangrupa pedaran kompetensi anu leuwih husus anu kudu dicangking ku siswa pikeun cecekelan dina meunteun kahontalna hasil diajar.
- (iv) *Materi pokok*, anu mangrupa wangunan paelmuan basa jeung sastra Sunda minangka alat komunikasi; jeung

Kumaha ari *rambu-rambu jeung padika pembelajaran* basa jeung sastra Sunda? Pangajaran basa jeung sastra Sunda dumasar kana kompetensi miboga rambu-rambu, di antarana,

- (1) Enas-enasna, diajar basa téh nya éta diajar komunikasi. Ku kituna, Pangajaran basa Sunda dipuseurkeun kana kamampuh siswa dina komunikasi lisan--tulis.
- (2) Pangajaran basa Sunda ditujukeun sangkan siswa weruh, maher, jeung alus sikepna kana basa jeung sastra Sunda.
- (3) Kecap boga kalungguhan penting dina mekarkeun kognisi siswa. Kandaga kecap bisa ngabeungharan kekecapan siswa.

- (4) Pangajaran sastra Sunda ditujulkeun sangkan siswa mampuh ngaapresiasi jeung ngaekpresikeun karya sastra, anu engkena boga kaweruh sastra.
- (5) Kompetensi dasar dipuseurkeun kana kamaheran basa: maca, nulis, nyarita, jeung ngaregepkeun. Konsep basa jeung sastra dibaurkeun (diintegrasikeun) kana pangajaran kamaheran basa.

3. Kaweruh jeung Kamaheran Basa Sunda

Kaweruh basa teh mangrupa tatapakan dina makena basa. Kaweruh ngawengku tata basa jeung kandaga kecap. Tatabasa atawa adegan basa mangrupa raraga kaedah basa, ari kandaga kecap atawa kabeungharan kecap mangrupa dagingna atawa substansina. Bener henteuna makena basa gumantung kana weruh henteuna kana tata basa. Ari maher henteuna make basa gumantung kana saeutik lobana ngawasa kandaga kecapna. Hartina, hiji jalma moal bisa maher jeung bener ngagunakeun hiji basa lamun henteu ngawasa (kompeten) kana kandaga kecap jeung tata basana. Ku kituna, najan kurikulumna mana wae jeung nu kumaha oge, perkara tata basa jeung kandaga kecap teh diperlukeun pisan. Ngan tangtuna oge, lebah ngajarkeunana ulah kaleuleuwihi, saperluna bae. Da anu dipentingkeun mah, barudak teh maher ngagunakeun basa, boh reseptif (maca, ngaregepkeun) boh produktif (nulis, nyarita).

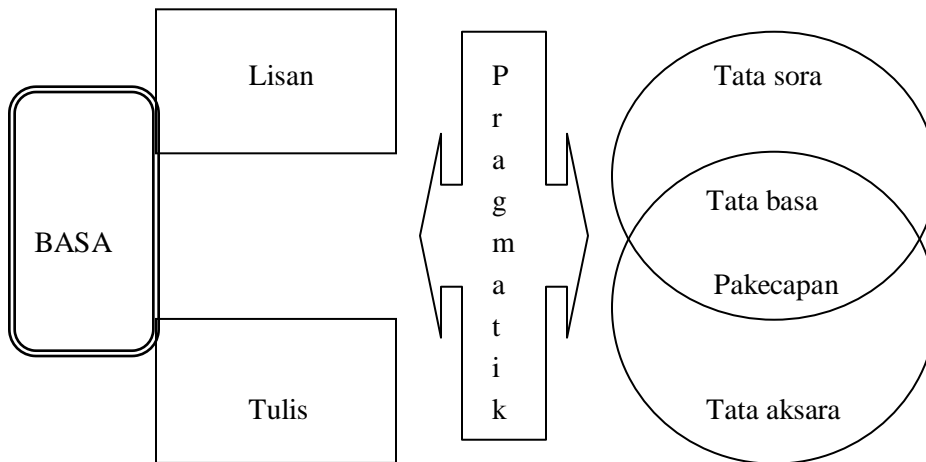
Istilah *tata basa* miboga harti anu jembar jeung harti anu heureut. Dina harti anu jembar, tata basa téh sok disaruakeun jeung sistem basa atawa kaédah basa, nya éta aturan-aturan anu ngadumaniskeun sora jeung harti. Dina harti anu heureut, tata basa téh ngan ngawengku tata kecap jeung tata kalimah. Minangka sistem basa, tata basa miboga sababaraha subsistem kayaning tata sora, tata kecap, tata kalimah, jeung tata wacana. Éta subsistem basa téh patali jeung *tata harti (sémantik)*. *Tata sora*, bisa ogé disebut *élmu sora (fonologi)*, nya éta ulikan cara ngawangun sora basa (*fonétik*) jeung cara nata sora basa (*fonémik*). Ieu subsistem raket patalina jeung *tata aksara (grafémik, grafologi)*, anu ngulik aksara katut éjahan. *Tata kecap (morfologi)* ngulik adegan kecap, ari *tata kalimah (sintaksis)* ngulik adegan kalimah.

Tata basa kaasup salasahiji hasil tina kodifikasi basa, anu eusina mangrupa raraga kaédah basa nu bakal didagingan ku *pakecapan, kandaga kecap*, atawa *léksikon*, anu diulik ku *léksikologi*. Pakecapan anu geus disusun kalawan alfabétis atawa nurutkeun runtuyan abjad Latén disebutna kamus, anu diulik ku tata kamus (*léksikografi*). Kandaga kecap, kabeungharan kecap, atawa leksikon mangrupa sakumna kecap anu aya dina hiji basa. Kandaga kecap teh gede gunana dina pangajaran sakumaha anu ditetelakeun ku Dale Spk. (1971:2-6) kieu.

- (1) Jumlah jeung ajén katut tahapan jeung jerona kandaga kecap hiji jalma mangrupa indeks pribadina anu panghadena pikeun kamekaran mentalna;
- (2) Kamekaran kandaga kecap mangrupa kamekaran konseptual sarta kaasup salasahiji tujuan dasar pendidikan di unggal sakola;
- (3) Sakumna atikan dina prinsipna mah mangrupa kagiatan mekarkeun kandaga kecap anu sakaligus mekarkeun konseptual murid;
- (4) Program nu sistematis pikeun mekarkeun kandaga kecap bakal dipangaruhan ku rupa-rupa hal, di antarana, umur, jenis kelamin, pangasilan, kamampuh bawaan, situasi sosial, jeung faktor geografis;
- (5) Ulikan kandaga kecap anu efektif kudu miang tina kecap-kecap anu gampang tur geus dipikanyaho kana kecap-kecap anu bangga tur can dipikanyaho.

Adegan basa dipatalikeun kana makéna basa, boh lisan (nyarita jeung ngaregepkeun) boh tulisan (nulis jeung maca), ku kaédah husus nu disebut *pragmatik*. Kaédah pragmatik dipaké geusan nangtukeun luyu henteuna adegan basa jeung makéna basa dina hiji kontéks situasi; nangtukeun bener jeung merenah henteuna komunikasi basa. Pragmatik ngalibetkeun unsur basa pangjembarna nu disebut wacana. Ku kituna, sistem basa ogé ngawengku *pragmatik* atawa *tata wacana*. Patalina subsistem basa jeung makéna basa, boh lisan (ngaregepkeun, nyarita) boh tulis (maca, nulis), bisa dibagankeun di handap ieu.

Bagan Subsistem Basa

Istilah “kaweruh basa” masih bau-bau sinduk keneh jeung istilah “konsep basa” dina Kurikulum 1994. Jadi, ieu istilah teh lain murni garapan Kurikulum 2004. Masalah ieu dipidangkeun teh sangkan jadi bahan tinimbangan kumaha duduk perkarana dina Kurikulum 2004. Naha bahan kaweruh basa teh masih keneh aya, henteu aya, atawa aya ngan disamunikeun?

Dina Kurikulum 2004 ditetelakeun yen salasihiji fungsi Mata Pelajaran Basa jeung Sastra Sunda teh nya eta “sarana *pembakuan* dan penyebarluasan pemakaian bahasa Sunda untuk berbagai keperluan”. Saluyu jeung eta fungsi, salasihiji tina genep tujuan pangajaran basa Sunda teh, nya eta “Murid memahami bahasa Sunda dari segi *bentuk*, *makna*, dan *fungsi*, serta mampu menggunakannya secara tepat dan kreatif sesuai dengan konteks, antara lain, tujuan, keperluan, dan keadaan.” Fungsi *pembakuan* atawa ngabakukeun raket pisan patalina jeung soal-soal kodifikasi kaedah basa atawa tata basa. Ari tujuan pangajaran sangkan murid maham basa Sunda tina jihat wangun, harti, jeung fungsi raket patalina jeung kaweruh basa, boh kaweruh tata basa boh kaweruh kandaga kecap.

Bahan ajar kaweruh basa diadumaniskeun, digumulungkeun, atawa diintegrasikeun kana bahan ajar kamaheran basa. Pangajaran basa Sunda miang tina tangtungan yén basa Sunda mangrupa pakakas komunikasi pikeun warga masarakatna. Komunikasi basa wujudiahna bisa mangrupa kagiatan basa lisan (ngaregepkeun-nyarita) bisa kagiatan basa tulis (maca-nulis). Ku kituna, pangajaran basa Sunda dipuseurkeun kana undakna kamaheran basa Sunda. Murid henteu ngan sakadar parigel atawa mahér maké basa Sunda, pinter nalar, tapi seukeut tur surti dina gaul, malah bisa ngajénan bébédan anu

kasang tukangna budaya Sunda. Murid ogé henteu ngan ngarti tina wawaran anu kauni tur nembrak, tapi surti kana wawaran anu nyamuni tur kias.

Sangkan murid mampuh gaul atawa bisa komunikasi, pangajaran basa Sunda dipuseurkeun pikeun mekelan murid parigel maké basa lisan jeung basa tulis. Murid dilobaan latihan maké basa luyu jeung konteks ti batan kaweruh ngeunaan basa. Ku kituna, murid kudu dibéré lolongkrang anu saloba-lobana jeung salega-legana pikeun meunang pangalaman maké basa Sunda, ngaliwatan kagiatan réseptif (ngaregepkeun, maca) jeung kagiatan produktif (nyarita, nulis), kaasup dina pangajaran apresiasi jeung ekspresi sastra.

Ari cara ngabahas atawa medar bahan kaweruh basa, nya eta lamun dina kagiatan diajar kamaheran basa muncul pasualan nu patali jeung widang basa. Atuh guru teh kudu nengetan kalawan sinambung kasalahan-kasalahan makena basa murid, upamana wae, dina palebah:

- (1) ngucapkeun,
- (2) ngawangun kecap katut warnana,
- (3) milih kecap katut hartina,
- (4) ngalarapkeun istilah,
- (5) ngawangun gundukan kecap (frasa),
- (6) ngalarapkun adegan kalimah,
- (7) maham eusi jeung fungsi kalimah,
- (8) ngalarapkeun kecap pancen dina kalimah,
- (9) nuliskeun kalimah efektif,
- (10) mekarkeun paragraf, jeung
- (11) ngalarapkeun ejaan jeung tanda baca.

Ngeunaan bahan kaweruh basa (tata basa jeung kandaga kecap) kalawan wincik bakal ebreh dina tabel di handap ieu.

BAHAN AJAR KAWERUH BASA

UDAGAN	AMBAHAN	WINCIKAN
Fonologi & Grafemik	Ucapan	Vokal, Konsonan, Intonasi, Engang
	Ejaan	- Nuliskeun (aksaran, kecap, unsur serepan) - Nuliskeun tanda baca
Morfologi	Wangun Kecap	Kecap asal
		Kecap rundayan/rarangken (hareup, tengah, tukang, barung, gabung)
		Kecap rajekan (dwipurwa, dwimadya, dwimurni, dwireka, trilingga, binarung rarangken)
		Kecap kantetan (rakitan anggang, rakitan dalit)
		Kecap wancahan
	Warna Kecap	Kecap lulugu (barang, pagawean, sipat, bilangan) Kecap pancen (pangantet, panyambung, panyeluk, panambah [panganteb, panahap, panganteur, panahap, aspek, modalitas, panangtu])

Sintaksis	Wangun Kalimah	Kalimah salancar (basajan, jembar) Kalimah rangkepan (ngantet, sumeler, campuran)
	Fungsi Kalimah	Wawaran, Pananya, Panyeluk, Panyeluk (panitah, pamenta, pangajak, pangharepan, panyaram, pangwawadi, pangjurung, panggeuri)
	Warna Kalimah	Kalimah pagawean • aktif, pasif, refleksif, resiprokal • intransitif, monotransitif, bitransitif, semitransitif Kalimah lain pagawean (barang, sipat, bilangan, pangantet)
	Wanda Kalimah	• Kalimah langsung, kalimah teu langsung • Kalimah Sampurna, kalimah teu sampurna
	Wacana	• Kalimah efektif (kontinuitas, koherensi, kohesi) • Mekarkeun paragraf (induktif, deduktif, analogi, jste.) • Wanda wacana (narasi, deskripsi, eksposisi, argumentasi)
Kandaga Kecap	Pilihan Kecap	• Kecap sampakan, Kecap serepan • Kecap umum (popiler), Kecap kajian (istilah)
	Harti Kecap	• Warna harti (denotatif, konotatif; leksikal, gramatikal) • Parobahan harti (ngalegaan, ngaheureutan, jst.) • Hubungan harti (sinonim, antonim, homonim, polisemi)
	Pakeman Basa	Babasan, paribasa, cacandran, candrasangkala, caturangga, uga
	Gaya Basa	• Ngupamakeun, lalandian, ngasor, sindir, rarahulan, jst. • Purwakanti

4. Kompetensi, Indikator, jeung Materi Pokok *Kaweruh Basa* di SD

Kompetensi di SD umumna nyoko kana opat kamaheran basa, henteu notog langsung kana kaweruh basa. Najan ari indikator jeung materi pokokna mah aya anu langsung torojogan kana *kaweruh basa*. Contona bae: di kelas I, dina *kompetensi ngaregepkeun* aya materi lulugu nu mangrupa kaweruh basa, nya eta (1) kecap nu miboga fonem é, e, eu; (2) istilah (sasatoan, barang, tutuwuhan); (3) kalimah parentah. Materi lulugu nu mangrupa kaweruh basa sejenna ebreh dina tabel di handap ieu.

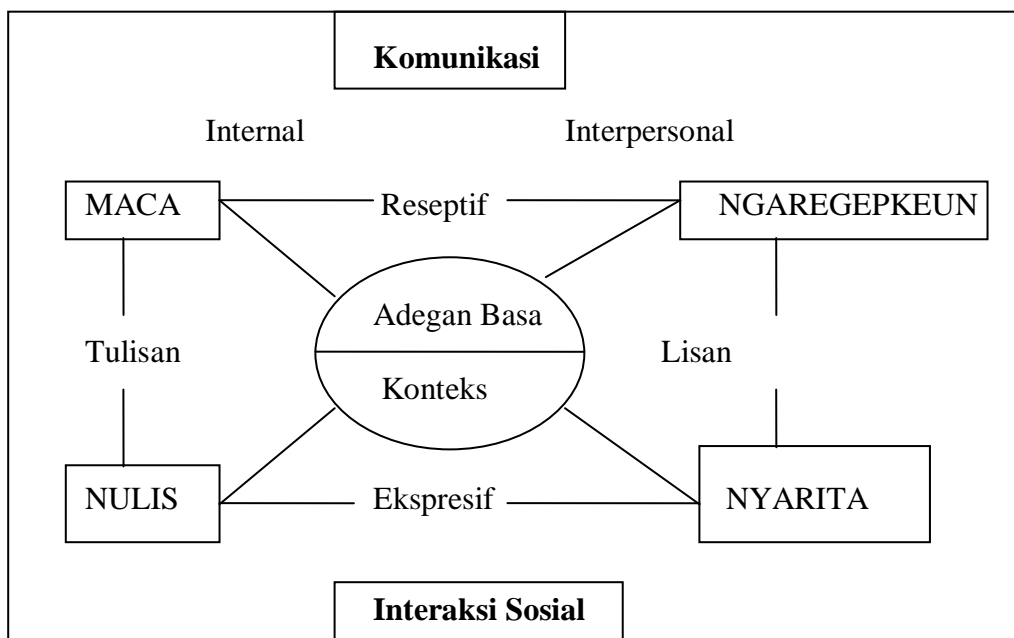
Kelas	Kamaheran Basa	Kompetensi Dasar	Materi Pokok
I	Ngaregepkeun	Ngaregepkeun jeung ngabedakeun sora basa	Kecap nu miboga fonem é, e, eu
		Ngaregepkeun jeung mere tanggapan kana paripolah.	Istilah sasatoan, barang, tutuwuhan
		Ngaregepkeun kalimah parentah.	Kalimah parentah
	Nyarita	Ngawangkong	Kalimah pananya
		Menta idin	Kalimah pamenta
		Ngawanohkeun diri	Kecap gaganti diri
		Nyebutkeun rupa-rupa gambar barang	Istilah barang-barang budaya/alam
	Maca	Maca kecap-kecap milepas	Kecap-kecap milepas
		Maca kalimah basajan	Kalimah basajan (2–3 kecap)
		Maca wacana pondok tilu kecap	Wacana pondok (ucapan, lentong, randegan)

	Nulis	Menyalin huruf milepas	Huruf milepas
		Menyalin engang	Engang
		Menulis kecap asal	Kecap asal (2-3 engang)
		Menyalin kalimah basajan	Kalimah Basajan
IV	Ngaregepkeun	Ngaregepkeun bewara	Bewara; kalimah wawaran
	Nyarita	Nyaritakeun karesep	Kalimah campuran (salancar jeung ngantet)
		Nepikeun pamenta	Kalimah pamenta
		Nyaram	Kalimah panyaram
		Nyawad/muji	Kalimah panyawad/pamuji, undak usuk basa
		Gunem catur dina telepon	Kalimah ringkes, Undak usuk basa
	Maca	Maca wacana guneman	Ucapan jeung lentong
		Maca gancang	Nafsirkeun kandaga kecap
	Nulis	Nulis bewara	Bewara, kalimah wawaran

5. Padika Ngajarkeun Basa Sunda

Padika atawa métodologi pangajaran basa Sunda tumali jeung tilu perkara, nya éta pamarekan, métode, jeung téhnik pembelajaran. Pamarekan (pendekatan) anu dipaké *pamarekan kompetensi komunikatif*. Métode: langsung, latihan-pola, tata basa, maca, mim-mem, ékléktik. Téknik: papancén, tanya jawab, ngaragakeun, diskusi, ceramah.

KOMPETENSI KOMUNIKATIF BASA

Pendekatan kompetensi komunikatif bisa dibarengan ku Pendekatan Kontekstual (*Contextual Teaching and Learning* (CTL)), nya eta konsep diajar nu mantuan guru ngaitkeun bahan nu diajarkeun jeung dunya nyata siswa, bari ngadorong siswa matalikeun kaweruh nu dicangkingna kana larapna dina kahirupan sapopoe, anu miboga ciri-ciri, di antarana, (1) gawe bareng jeung silih deudeul, (2) pikaresepeun, (3) diajar kalawan gairah, (4) pangajaran ngabaur (terintegrasi), (5) ngagunakeun rupining sumber, (6) siswa aktip, (7) silihélédan (*sharing*) jeung babaturan, (8) siswa kritis, guru kreatif, (9) pidangan karya siswa, jeung (10) laporan (rapor jeung karya siswa).

Motto: Cara diajar nu pangalusna nya eta siswa ngawangun sorangan kalawan aktip nu dipahamna. (*Students learn best by actively constructing their own understanding*).

Strategi Pamarekan Diajar Ngajar Kontekstual nyoko kana kagiatan: (1) Cara Belajar Siswa Aktif (CBSA), (2) Pendekatan proses, (3) *life skills education*, (4) *authentic instruction*, (5) *inquiry-based learning*, (6) *problem-based learning*, (7) jeung *cooperative-learning, service learning*.

Runtuyan kagiatan pangajaran kontékstual téh nyoko kana (1) *activating knowledge*, (2) *acquiring knowledge*, (3) *understanding knowledge*, (4) *applying knowledge*, jeung (5) *reflecting knowledge* (Zahorik, 1995:14-22).

Komponen Pamarekan Diajar Ngajar Kontékstual ngawengku (a) *construcivism*, (b) *inquiry*, (c) *questioning*, (d) *learning community*, (e) *modeling*, (f) *reflection*, jeung (g) *authentic assessment* (ngajen sabenerna).

2. Makihikeun Kurikulum Standar Kompeténsi

Kurikulum Standar Kompeténsi (KSK) kudu dipakihikeun atawa dipatéahkeun jadi (1) silabus, (2) sistem évaluasi, jeung (3) rencana pangajaran.

Naon ari **silabus** téh? Silabus mangrupa beungkeutan rarancang jeung susunan kagiatan pangajaran, ngolah kelas, jeung meunteun hasil diajar. Silabus mangrupa wujud operasionalisasi kompeténsi dasar, pedaran matéri pokok anu leuwih spésifik, kagiatan diajar, évaluasi, jeung alokasi waktu. Ari gunana mangrupa padoman guru dina ngararancang, ngalaksanakeun, jeung ngolah pangajaran.

Silabus disusun ku guru di sakola, MGMP, atawa KKG, anu dipakihikeun ku Dinas Pendidikan (Kabupatén/Kota jeung Kacamatan). Tangtuna waé bari diaping ku pangawas. Dina nyusun silabus téh aya sababaraha tahap anu kudu dipilampah, nya éta:

- (1) *idéntifikasi* (idéntitas/jatidiri sakola, mata pelajaran, kelas, seméster);
- (2) ngaruntuykeun *standar kompetensi* jeung *kompeténsi dasar*;
- (3) nangtukeun bahan utama (*matéri pokok*) katut wincikanana;
- (4) milih *pangalaman diajar* (kagiatan fisik-méntal siswa patali jeung bahan);
- (5) ngawincik *Kompeténsi Dasar* kana cicirén (*indikator*) hontalan hasil diajar;
- (6) ngawincik *indikator* kana *penilaian* (warna tagihan, wangun instrumén, soal);
- (7) nangtukeun alokasi waktu; jeung
- (8) milih sumber/bahan/alat.

Kumaha ari **sistem evaluasi**? Pikeun mikanyaho hasil henteuna kagiatan diajar siswa atawa préstasi diajar siswa kudu diayakeun évaluasi atawa peniléyan. Ari ngaranna évaluasi téh lain ngan ukur ulangan, tapi bisa wangun lian. Ku kituna, dina pangajaran kompeténsi, évaluasi téh leuwih keuna disebut “uji kompeténsi”.

- Évaluasi dilaksanakeun pikeun nyumponan rupa-rupa tujuan, di antarana baé,
- (1) mikanyaho tahap kahontalna kompetensi siswa,
  - (2) ngukur tumuwuh jeung kamekaran siswa,
  - (3) nangtukeun atawa ngadiagnosis kasulitan diajar,
  - (4) mikanyaho hasil pangajaran,
  - (5) mikanyaho kahontalna kurikulum,
  - (6) ngadorong siswa diajar, jeung
  - (7) ngadorong guru sangkan ngajar leuwih alus.

Dina nyusun alat (intrumén) évaluasi perlu dimekarkeun heula spesifikasi, anu tahap-tahapna ngawengku kagiatan, di antara:

- (1) nangtukeun tujuan,
- (2) nyusun kisi-kisi,
- (3) milih wangun alat évaluasi, jeung
- (4) nangtukeun panjangna alat ngajén (meunteun, évaluasi).

Kisi-kisi soal disusun dina wangun matrik. Ari gunana jadi acuan keur nu nyusun alat évaluasi. Ku ayana kisi-kisi, eusi jeung tahap kasulitan soal bakal rélatif sarua sok sanajan saha baé anu nyusunna.

Dina uji kompetensi, sakumna siswa diperedih mampuh nyumponan sakur bahan atawa kagiatan nu diujikeun, anu disebut *tagihan*. Mémang karasa siga dina kagiatan anjuk-ngahutang. Kaharti lebah dieuna mah lantaran siswa anu can nyumponan sakabéh kompetensi nu dipiharep, bakal terus ditagih. Ku ayana tagihan bakal kapanggih tilu gunduk kompetensi siswa, nya éta (a) siswa luhur, anu perlu dibéré *pengayaan*; (b) siswa siger tengah, jeung (c) siswa kurang, anu perlu *dirémidi*.

Aya sababaraha warna *tagihan*, nya éta:

- (1) kuis,
- (2) pertanyaan lisan,
- (3) ulangan poéan,
- (4) ulangan blok (réndonan rupining kompetensi),
- (5) tugas individu,
- (6) tugas kelompok,
- (7) réspónsi (ujian prakték), jeung
- (8) laporan kegiatan (praktikum, widyawisata, jsté.).

Wangun instrumén dina évaluasi, bisa mangrupa *tés* bisa mangrupa *non-tés*. Wangun *tés* bisa mangrupa

- (1) pilihan ganda,
- (2) uraian obyékif (BUO),
- (3) uraian non-obyékif (BUNO),
- (4) jawaban singget atawa ngalengkepan, jeung
- (5) ngajodokeun.

Ari wangun non-tés bisa mangrupa

- (a) ngaragakeun (unjuk kerja, performans), jeung
- (b) portofolio (kumpulan tugas-tugas jeung karya siswa katut kamekaranana).

Conto Format Silabus jeung Sistem Penilaian:

Kompetensi Dasar	Indikator	Pengalaman Belajar	Materi Pokok	Penilaian			Alokasi Waktu	Sumber/ Bahan/ Alat
				Jenis Tagihan	Bentuk Instrumen	Soal		

c. Rencana Pangajaran

Kumaha ari *rencana pangajaran*? Dina ngolah atawa makihikeun pangajaran téh aya tilu hal anu perlu diperhatikeun, nya éta (1) ngararancang, (2) ngalaksanakeun, jeung (3) meunteun. Tahap ngararancang (perencanaan) mangrupa gambaran léngkah-léngkah anu bakal dilaksanakeun dina tahap ngalaksanakeun jeung tahap meunteun. Rencana pangajaran mangrupa pamekaran tina silabus. Ku kituna, unsur-unsur rencana pangajaran mirip jeung unsur-unsur silabus. Silabus disusun dina wangun matrik, ari rencana pangajaran disusun dina wangun naratif.

Contoh Format Rencana Pembelajaran:

Mata Pelajaran	:	.....
Satuan Pendidikan	:	.....
Kelas/Semester	:	.....
Alokasi Waktu	:	.....Jam pelajaran

Standar Kompetensi	:	.....
Kompetensi Dasar	:	.....
Hasil Belajar	:	.....
Indikator	:	.....
Materi Pokok	:	.....

Langkah Pembelajaran

a. Kegiatan Awal
.....

b. Kegiatan Inti
.....

c. Kegiatan Akhir
.....

Sarana dan Sumber Belajar
.....
.....

Penilaian

1. Tertulis
.....

2. Kinerja (performansi)
.....

3. Produk
.....

4. Penugasan/Proyek
.....

5. Portofolio
.....

RENCANA PEMBELAJARAN

Mata Pelajaran	: Bahasa Daerah (Sunda)
Satuan Pendidikan	: Sakola Dasar (SD)
Kelas/Semester	: IV/1
Alokasi Waktu	: 6 jam pelajaran
Standar Kompetensi	: Mampu maca, maham, jeung mere tanggapan kana rupa-rupa wangun jeung warna wacana lisan atawa tulis (teks) ku cara maca dina jero hate, maca apresiasi, maca paguneman, jeung ngagalantangkeun puisi.
Kompetensi Dasar	: 4.1.1 Maca teks paguneman.
Indikator	: <ol style="list-style-type: none"> 1. Murid bisa maca teks paguneman kalawan ucap jeung lentong anu merenah. 2. Murid bisa ngucapkeun paguneman saurang palaku. 3. Murid bisa nyebutkeun latar waktu jeung tempat kajadian 4. Murid bisa ngahartikeun kecap-kecap anu hese tina paguneman. 5. Murid bisa nyieun kalimah ku ngalarapkeun kecap-kecap anu hese. 6. Murid bisa nepikeun pamenta ka babaturan ku kalimah anu sopan. 7. Murid bisa nepikeun pamenta ka kolotna ku kalimah anu sopan. 8. Murid bisa nyindekkeun paguneman katut kalimah pamenta.
Materi Lulugu	: Paguneman, Kalimah pamenta

LENGKAH PEMBELAJARAN

A. Kegiatan Awal

- Murid diingetan deui bahan nu geus kaliwat.
- Murid diwanohkeun kana bahan nu bakal dilakonan, nya eta paguneman.
- Murid disina ngelompok. Sakelompokna genepan.

B. Kegiatan Inti

1. Murid ti unggal kelompok disina nengetan teks paguneman.
2. Murid disina maca paguneman dina jero hate.
3. Murid disina maca bedas guneman saluyu jeung palaku-palakuna bari diragakeun. Bagilir sakelompok-sakelompok.
4. Murid disina neangan sasaran harti kecap atawa harti kecap ku cara diskusi!
5. Murid disina ngalarapkeun kecap kana kalimah.
6. Murid latihan ngawangun kalimah pamenta ku cara ngarobah kalimah wawaran.
7. Murid latihan ngalengkepan paguneman.

C. Kegiatan Akhir

1. Murid nyindekkeun eusi paguneman jeung kalimah pamenta.

MEDIA JEUNG SUMBER DIAJAR

1. Teks paguneman
2. Buku Teks Basa jeung Sastra Sunda SD Kelas IV

EVALUASI

1. Tes performansi: Ngayakeun jeung ngaragakeun paguneman
2. Tes tulis:
  - (1) Jieun kalimah pamenta nu eusina mun hidep naek kelas hayang dipangmeulikeun kantong!
  - (2) Jieun kalimah pamenta nu eusina idin ka Ibu/Bapa rek ka cai!
  - (3) Sebutan tilu sasatoan, lian ti domba jeung hhayam, nu bisa dikukut!
  - (4) Kumaha ceuk hidep, ari ngadu domba atawa hayam, kaasup dosa?
  - (5) Ari ngadukeun sora hayam pelung atawa manuk dosa henteu? Jelaskeun!

4. Pascawacana

Sakitu minangka ngawanohkeun Kurikulum 2004: Standar Kompetensi Mata Pelajaran Basa jeung Sastra Sunda. Boa lain ngawanohkeun, tapi “ngabejaan bulu tuur”, “mapatahan naek ka monyet”, atawa “mapatahan ngojay ka meri”. Lamun tea mah enya kitu, ieu tulisan teh anggap bae obrolan rineh tamba sare sore-sore.

Weruh ku elmuna, apal ka basana.

Rancage hatena, wening atina.

Ajeg hirup jeung huripna,

Digjaya salalawasna.

Mugia ieu tulisan teh, sasieureun sabeunyeuran, aya mangpaatna kanggo urang sadayana, utamina mah dina raraga ngahirup-huripkeun basa, sastra, jeung aksara katut budaya Sunda.

Lumayan sabrang salayan,

lebet ka cabe mah henteu.

Lumayan tamba lumayan,

lebet ka sae mah henteu.

Ti ayeuna sampeureun jaga.

Pok, pek, prak.

Pok omongkeun.

Pek eceskeun.

Prak laksanakeun.

Saung Pangancikan, 08092005

Kang Yayat

**MEKARKEUN PEMBELAJARAN
BASA JEUNG SASTRA SUNDA
DUMASAR KANA KOMPETENSI
DI SAKOLA DASAR**

MAKALAH

**PELATIHAN SOSIALISASI IMPLEMENTASI *KURIKULUM 2004*:
STANDAR KOMPETENSI BAHASA DAN SASTRA SUNDA
PIKEUN KAPALA SD SAJAWA BARAT**

Bandung, 22 – 25 Juni 2005

**BALAI PENGEMBANGAN BAHASA DAERAH
DINAS PENDIDIKAN PROPINSI JAWA BARAT
2005**

.RIWAYAT HIRUP

YAYAT SUDARYAT lahir di Tasikmalaya, 10 Pébruari 1963. Tamat SD (1975), SMP (1978), SMA (1982), S-1 IKIP (1986), S-2 UNPAD (1994), S-3 UNPAD (1994-?), jeung S-3 UPI (2004-).

Kungsi ngajar di SMP-SMA Yayasan Atikan Sunda (1985-1994), FKIP Unsil, Universitas Maranatha, STBA Yapari, jeung UNSUR Cianjur. Ti taun 1986 jadi dosen matuh di Jurusan Pendidikan Bahasa Daérah (Sunda) FPBS UPI. Mata kuliah anu dicekelna nya eta *Linguistik Umum, Fonologi, Wacana, Sémantik*, jeung *Psikolinguistik*. Kungsi nyekel kalungguhan Ketua Bidang Basa LBSS (1994-99), Sekretaris Jurusan Bahasa Daérah FPBS UPI (1999-2003), jeung Ketua Bidang Pengajaran LBSS (Resapel 2004-2005).

Sawatara tulisan pribadina, nya eta *Pedaran Basa Sunda* (GS, 1985), *Ulikan Sémantik Sunda* (GS, 1994; mendapat **Hadiah Basa LBSS**, 2003), *Ulikan Wacana Basa Sunda* (GS, 1994), *Fonologi Bahasa Indonésia* (Dirjén Dikti, 1997), *Model Pangajaran Kompetensi Basa Sunda* (Pamulang, 2004), *Elmuning Basa Sunda* (Walatra, 2004), *Kamus Istilah Elmuning Basa* (Karya Iptek, 2004), *Kamus SUCI (Sunda-Indramayu-Cirebon-Indonesia)* (Karya IPTEK, 2004), jeung *Murba Basa* (Karya IPTEK, 2004)

Buku-buku anu kungsi disusun babarengan, di antarana wae, *Pendidikan Bahasa Daérah* (Andira, 1992), *Kamekaran, Adegan, Kandaga Kecap Basa Sunda* (GS, 1994), *Padika Pangajaran Basa Sunda* (Dinas P & K Jabar, 1995), *Modél Bahan Pangajaran Basa Sunda* (Dinas P & K, 1996), *Satpel Basa Sunda SD* (GS, 1987), *Piwulang Basa SD* (GS, 1994), *Basa Sunda Urang SMP* (GS, 1994), *Pelajaran Bahasa dan Sastra Sunda SLTP* (GS, 1995), *Pedoman KBK Basa Sunda* (GS, 2003), *Pedoman Pengembangan Silabus dan Sistem Penilaian Bahasa dan sastra Sunda SD/MI dan SMP/MTs* (GS, 2004), *Sigap Basa Sunda SMP* (Karya IPTEK, 2003), *Wasita Basa SMP* (Walatra, 2003), *Luang Basa SMP* (Pamulang, 2005), *PKS Raksa Basa Sunda SD* (Wahana IPTEK, 2004), *Raksa Basa Sunda SD* (Wahana IPTEK, 2005), *Banda Basa Sunda SD* (Mutiara Ilmu, 2005), *Basa Sunda Sabumi SD* (Pamulang, 2005), jeung *Wengku Basa SD* (Pamulang, 2005).

Sering midangkeun makalah dina lawungan-lawungan seperti:

- (a) Penyuluhan Guru-guru SD, SMP, SMA sa-Jawa Barat (Disdik),
- (b) Seminar Bahasa dan Sastra (UNSIL, UPI), \
- (c) Konférensí Internasional Budaya Sunda (2000),
- (d) Temu Sastra dan Budaya se-Indonésia (2002), jeung
- (e) Artikel-artikel dalam Jurnal FPBS UPI dan Jurusan.